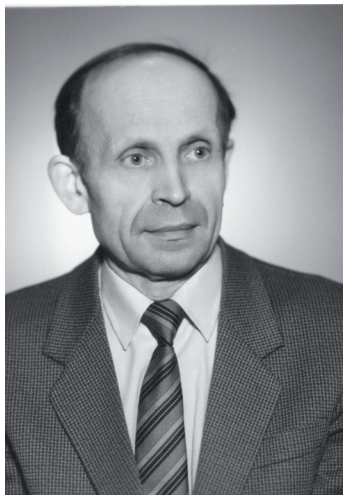

KAZIMIERAS GAIVENIS – POETINIO POLĖKIO TERMINOLOGAS

Galėjome švęsti Kazimiero Gaivenio septyniasdešimt penkerių metų jubiliejų. Deja, likimas lėmė minėti tik jo gimimo metines. Kazimiero neteko prieš šešerius metus, bet liko jo darbai. O draugų ir bendradarbių atminyje išliko ir šviesus Kazimiero paveikslas.

Kazimiero Gaivenio gyvenimo kelias buvo paprastas, bet didžiai prasmingas. Būsimasis kalbininkas gimė 1934 metų sausio 18 dieną poetiškame Tauragnų krašte, Utenos rajono Stūčių kaime. Mokėsi Šeimatiės pradžios mokykloje, Tauragnų progimnazijoje ir Utenos pirmojoje vidurinėje mokykloje. Ją baigęs, 1954 m. įstojo į Vilniaus universitetą. Čia studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Kai reikėjo rinktis specialybės kryptį, pasirinko kalbą ir į ją kibo iš visų jėgų.

Tokių jo nusiteikimą studijų draugai buvo pastebėję jau nuo stojamųjų egzaminų. Tais metais, kai stojome į universitetą, buvo išėjęs *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Pasklido šnekos, kad per egzaminą gali užduoti ir klausimų iš šio žodyno. Kaip kas išmanė, stengėmės susipažinti su juo – vie-

ni skaitė spaudoje pasirodžiusią publicistinę recenziją, kiti susiradę vartė patį žodyną. Kazimieras jį studijavo ypač stropiai, kambario draugai net pajuokaudavo, kad Gaivenis miega po galva pasidėjęs žodyną.

Kazimieras, tada mes jį vadinome Kaziu, buvo vienas geriausių kurso studentų. Paskaitas lankė stropiai, seminarų ir pratybų užduotis atlikdavo pavyzdinčiai, bet privalomaisiais kursais nesitenkino. Buvo aktyvus Lietuvių kalbos būrelio narys, skaitė pranešimus studentų mokslinėse konferencijose, rašė kalbos straipsnelius kurso leidžiamam žurnalėliui.

Universitetą baigė 1959 m. ir buvo paskirtas dirbti į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą, kuris vėliau tapo Lietuvių kalbos institutu. Jame dirbo visą gyvenimą – iki 2001 metų (tais metais išėjo į pensiją). Čia praėjo kelią nuo vyresniojo laboranto iki Terminologijos skyriaus vadovo. Kartu su tiesioginėmis pareigomis institute dirbo ir įvairiose terminologijos komisijose bei tarybose – buvo Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Terminologijos komisijos atsakingasis sekretorius ir atsakingasis redaktorius, Terminologijos tarybos prie Mokslų akademijos prezidiumo sekretorius.

Kazimieras Gaivenis visur dirbo ne paradinį, o konkretųjį praktinį terminijos tvarkymo darbą – konsultavo įvairių sričių terminijos tvarkytojus, vertino ir padėjo tobulinti jų sukurtus terminus, recenzavo rengiamus terminų žodynus ir standartus, teikė kitokią pagalbą terminų kūrėjams ir savo jaunesniesiems kolegoms. Plušėjo kantriai ir tyliai, nesivaikydamas garbės ar atpildo, nesaugodamas savo sveikatos.

Terminijos tvarkybą K. Gaivenis stengėsi derinti su teoriniais terminologijos principais ir pats nemažai prisidėjo prie jų skleidimo ir įtvirtinimo. Jo spaudinių bibliografijoje suminėta daugiau kaip keturi šimtai publikacijų, daugelis jų iš terminologijos. Savo terminologinius tyrimus pradėjo nuo sudėtinių terminų. Pirmasis šios temos straipsnis *Sudėtinių terminų dėmenų išdėstymo klausimu* išspausdintas *Kalbos kultūroje* 1963 metais (KK, sąs. 5). Po jo pasirodė straipsniai apie kilmininko vartojimą sudėtinuose terminuose, apie sudėtinius terminus su prieveiksminiais ir dalyviniais dėmenimis, apie terminus, sudarytus iš dviejų ar trijų dėmenų. Šią savo temą apibendrino disertacijoje *Sudėtiniai terminai dabartinėje lietuvių kalboje*. Ją parašė nestojęs į aspirantūrą, neatsitraukdamas nuo kasdieninių terminijos tvarkymo darbų; apgynė 1969 metais.

Nuodugniau susipažinęs su terminologijos teorija ir sukaupęs daugiau patirties, ėmėsi platesnių terminologijos temų, tokių kaip: *Bendrieji lietuvių terminijos kūrimo ir norminimo principai; Tarptautinių terminologijos principų*

taikymas mūsų terminijai. Apibendrina Stasio Šalkauskio terminologijos teoriją ir jo taikytus principus.

Tačiau K. Gaivenis labiau buvo linkęs, tiksliau sakant – jautė tokią pareigą, aiškinti siauresnius terminologijos klausimus, tiesiogiai susijusius su praktika. Rašė apie kalbinių ir loginių, kalbinių ir ekstralingvistinių terminijos principų derinimą, terminų standartizaciją ir determinizaciją, terminų trumpinimą, antonimijos atvejus terminijoje, terminų vaizdingumą, kitus terminijos ir paprastosios kalbos santykius.

Labiausiai jam rūpėjo praktinė terminijos tvarkyba ir konkretieji įvairių sričių terminai. Tam skirta ir daugelis jo straipsnių ir straipsnelių. Savo publikacijose yra aiškinęs naujus reikalingus, bet kalboje dar neįsigalėjusius terminus: *pakuotė, taršalas, pluoštinys, suklęs, kviėtrugiai, laikmatis, didbutelis, veislėnas, išradėba*. Ir pats yra sukūręs ir siūlęs naujadarus *rupiniai, stiklūnas, šienaišnis*. Skleidė tarptautinių žodžių lietuviškus atitikmenis: *yzopas – juozažolė, konvalija – pakalnutė, defektas – trūkumas*.

Visuomenei ypač naudingi buvo rašiniai apie atskirus terminų posistemius, pvz.: *Kai kurie gyvulininkystės terminai; Kelios mintys apie muzikos terminus; Būtiniausi lietuviški karybos terminai*. Dažnai pateikdavo žodžių sąrašus pagal pavadinimus: *Uogų pavadinimai; Valgių pavadinimai; Žvaigždynų pavadinimai; Piniginių vienetų pavadinimai*. Tokių pavadinimų sąrašų ir sąrašų išspausdinta net keliolika.

Terminologijos ir terminų tvarkybos darbą Kazimieras Gaivenis dirbo ištisus keturis dešimtmečius, jam atidavė daug jėgų ir pastangų. Sukaupę patirtį apibendrina 2002 metais išleistoje knygoje *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*.

Savo tiesioginiame darbe neišsitemo ir juo nesitenkino, jo interesai ir pomėgiai buvo platesni. Kalbos literatūroje ir periodinėje spaudoje nemažai rašė apie mokslo veikalų kalbą, šiek tiek apie reikalų raštų kalbą, kanceliarių stilių ir viešuosius užrašus. Domėjosi viešąja kalbos vartosena, šnekamąja ir poezijos kalba. Įvairiomis progomis yra rašęs apie vietovardžius, daugiausia apie savo tėviškės vietų vardus. Ežero *Tauragnas* ir miestelio *Taurāgnai* vardų darybą ir kirčiavimą yra aiškinęs ne vieną kartą. Išitraukdavo į bendrųjų kalbos kultūros reikalų svarstybas, yra recenzavęs *Kalbos praktikos patarimus* ir mokytojams skirtą straipsnių rinkinį gramatikos ir stilistikos klausimais.

Vis dėlto K. Gaivenį labiausiai traukė su terminija artimai susijusi kalbos sritis – leksika. Kalbos literatūroje yra rašęs apie sinonimų, palyginimų ir

tarptautinių žodžių žodynus, visuomenei pristatęs atskirus akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* tomus, kelis dvikalbius žodynus. Pats su kitais parengė *Mokyklinį lietuvių–rusų kalbų žodyną*.

Įvairūs jo leksikos straipsneliai. Vienur paprastieji žodžiai siejami su terminais, tiksliau sakant – rodomos terminų sąsajos su paprastaisiais žodžiais, kitur jie nagrinėjami kaip savarankiški neutralūs bendrinės kalbos reiškiniai. O įdomiausi pasvarstymai apie ypatingąsias žodžių reikšmes ir jų stilistinius atspalvius – apie įterptinių ir modalinių žodžių vartojimą, apie mandagumo žodžius, žargonizmus ir vulgarizmus, archaizmus, perkeltines ir poetines žodžių reikšmes. Žodžių įvairovė ir jų ypatingoji vartoseną spalvingai aptarta knygutėje *Margas žodžių pasaulis*. Joje tiek daug žodyno įvairenybių ir įdomybių, kad knygutė atrodo kaip įdomioji kalbos enciklopedija.

K. Gaivenio rašiniai patrauklūs dar ir todėl, kad gyva, žaisminga ir paties jų autoriaus kalba. Tai ypač gerai matyti iš straipsnelių, spausdintų *Lietuvos pionieriaus* „Kalbos palapinėje“, ir tų straipsnelių antraščių. Antai karių pavadinimams aptarti straipsnelis pavadintas *Žygiuoja kareiviai*, rašinėlis apie juokaujamuosius posakius vienu tokiu posakiu – *Šypsosi kaip geležėlę radęs*, o kalbos morfologines ypatybes rodyti pradeda nuo antraštės su laipsniuojamu daiktavardžiu – *Už tinginį tinginesnis*. Net kalbos leidiniuose išspausdinta straipsnių prasmingai žaismingomis antraštėmis: „*Verslininko žodynas*“ ar *žodžių sqvartynas?*; Iš knygos „*Kas yra kas*“ išėjo ne kažin kas.

Neabejingas buvo ir pačiai poezijai. Dar studijų metais viename kurso pobūvyje Kazys nelauktai atsistojo ir artistišškai ėmė deklamuoti Širvį: *Aš – beržas. / Lietuviškas beržas, / Išbridęs iš pievų nakties...* Visi jį įsivaizdavo kaip kalbos mokslo sukaustytą sausuolį, o čia tas sausuolis ne tik padeklamavo, bet ir pakomentavo Širvio poeziją.

Ilgą laiką prie poezijos nagų nekišo ir tik 1976 metais *Kalbos kultūroje* išspausdino straipsnį *Dėl naujadarų vartojimo poezijoje* (KK, sąs. 31). Epigrafu paimtos Vacio Reimerio eilutės *Žodžiai talpūs – kaip indai. / Kaip indai – visaip jie ir skamba...* O pats straipsnis pilnas įvairiausių poezijos žodžių skambesio. Pradedama nuo Juditos Vaičiūnaitės eilėraščio citatos, kur žaidžiama žolyno vardu *veronika*: *Veronika žydi / <...> rasota veronika, / verk už mane*. O toliau Marcelijus Martinaitis, su juo ir Kazimieras Gaivenis, jau žaidžia poetės vardu *Judita*: *Švarke įsisegęs juditą, / dainuoja babekas žvaliai*. Aptaręs tokius ir panašius poezijos okazionalizmus, vokiečių patarlės žodžiais įspėja, kad jiems „lemta gyventi tik dainoje“, suvokiant visas jų spalvas ir atspalvius.

Vėlesniuose įvairių temų straipsniuose atsiranda į autoriaus kontekstą įpintų poezijos žodžių ar citatų. Eilėraščių žodžiai pateikiami kaip įtaigūs pavyzdžiai, cituojamomis ištraukomis paremiamos dėstomos mintys. Tokių pavyzdžių ir intarpų ypač gausu *Margo žodžių pasaulio* puslapiuose. Aptaręs okazinių naujadarų esmę, kaip įdomius jų pavyzdžius pateikia Justino Marcinkevičiaus *apsi-lapsi-cinta*, Albino Žukausko *medmedžiai* ir *tūkstantvaka-rykštė*. *Ūmėdė* pristatoma Antano Baranausko eilutėmis: *Čia rausvos, melsvos, pilkos ūmėdės sutūpę, / Linksmutės, gražiai auga, niekas joms nerūpi*. O frazeologizmo žodį *audušis* gretina su Maironio *Čičinsko* bajoru *aldadriku* ir cituoja visą poemos posmelį su juo.

Kaip kalbos reiškinius Kazimieras Gaivenis mokėjo nagrinėti žaismingu stiliumi ir susieti su poezija, matyti iš straipsnelio *Žvaigždynų pavadinimai* (KK, sąs. 59). Prisimenamos lietuvių ir kitų tautų legendos apie žvaigždynų pavadinimų kilmę, cituojamas Dionizo Poškos aštuonių eilučių posmelis, kur išvardyta dvylika senovės lietuvių pažįstamų žvaigždynų: *Avins, Bulius, Dvynaičiai* ir t. t. Cituojamas lyrinis Maironio ketureilis:

*Gražumas dangaus! Tarp žvaigždžių įsikirtę
Septyni antai Šienpjūviai!
Aukščiau dar šviesiau, Grigo Ratai apvirtę
Ant kelio išgrįsto blaiviai.*

Straipsnis pradėtas lyriškai, jo epigrafu paimtos Vinco Mykolaičio-Putino eilutės: *Pakėliau veidą į žvaigždėtą aukštį – / Ir tartum lašas jūroj išnykau*.

Lyriniu epigrafu pradedamas ir straipsnis apie siūlomus lietuviškus gėlių pavadinimus (KK, sąs. 69). Cituojamas Bernardas Brazdžionis: *Kas nuovys greičiau neg visos gėlės? / Mūsų metai, mūsų metai*. Čia poetiškas ne tik epigrafas, kalbos poezija dvelkia ir siūlomi gėlių pavadinimai: *ajerūnė, karduotė, kopūstūnė, lapažinis, margulė, pavasariukas, saulukė, spurguotė, viksvūnė*. Juos taip tiksliai ir gražiai į vieną puokštę galėjo surinkti tik terminologas, turėjęs poetinį kalbos jausmą.